

OCTAVIAN SIMU

MANDALA

Geometrie și artă sacră

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

Argument	7
CAPITOLUL I	
Definirea noțiunii	12
CAPITOLUL II	
Crearea formelor	23
CAPITOLUL III	
Bogăția simbolică	48
CAPITOLUL IV	
Răspândire în timp și spațiu	70
CAPITOLUL V	
Practica mandalei	156
CAPITOLUL VI	
Semnificații	175
Bibliografie selectivă	187

*„Cunoaștem un lucru numai în măsura în care
îl putem exprima, altfel spus, în care îl producem.”*

Novalis

Argument

Atunci când întâlnim într-un text cuvântul *mandala*, gândul nostru fuge aproape imediat spre lumea *budistă* și *hinduistă*, ori spre Tibet, și pe bună dreptate, deoarece acolo, cu certitudine, el este folosit pentru a desemna o imagine simbolică. După un prim impuls de moment, căutând, aflăm destul de repede că termenul *mandala* își află domeniile de aplicare mult mai extinse și nu numai în spațiul indo-tibetan.

Lucrarea de față își propune să analizeze și să prezinte, pe cât posibil, modul de manifestare a simbolismului mandalei în timp și spațiu, pornind de la presupusele origini ale acestui simbol și mergând până la neașteptatele reprezentări de astăzi.

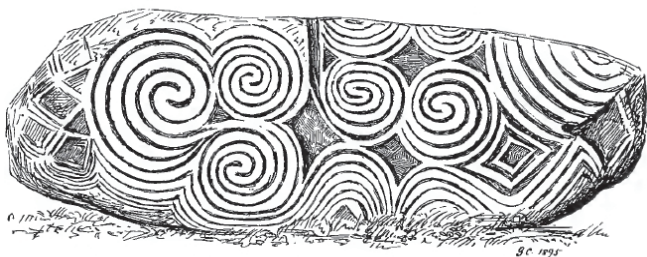
Cuvântul *mandala* este moștenit din limba sanscrită și a ajuns să circule neschimbat deși el desemnează în prezent variate forme de mesaj, unele foarte departe de punctul de plecare hinduist sau religios. În fapt, *mandala* este un cuvânt compus din doi termeni, *manda* și *la*. În sanscrită *manda* înseamnă „cerc”, dar și „sferă”, iar *la* are sensul de „conținător”.

Este de presupus că, dintotdeauna, omul din cele mai vechi timpuri, din preistorie, a intuit că forma de *cerc* are o valoare deosebită în raport cu altele. Rotundul, circularul, roata posedă calități certe de împlinire, de perfecțiune, dar și o importantă valoare estetică, poate și una magică.

Dacă ar fi să imaginăm un istoric al mandalei, de fapt al felului cum a perceput omul primitiv *cercul*, ar trebui să începem

cu momentul când această formă simbolică a gândirii umane (nu știm, desigur, cum era ea denumită odinioară) i-a devenit utilă pentru a-și exprima cumva un rudiment de raționament abstract.

Forma de cerc, lesne de văzut în lumea minerală, vegetală, animală și în cea a obiectelor cosmice (soare, lună etc.), nu putea trece neobservată și ignorată de omul din neolitic. Există destule dovezi rămase din acele vremuri care redau imaginea cercului scrijelită pe stânci și pietre, desenată pe ceramică și pe pereții grotelor, păstrată în aranjamente litice impresionante ca dimensiune (Stonehenge, de pildă). Cercurile străvechi erau gândite ca niște spații folosite de omul primitiv pentru a le popula cu făpturi superioare, cu zeitățile de care se temea. Erau locuri unde se adăpostea câte un zeu și în fața cărora se puteau aduce omagii și rugăminți printr-un ritual rudimentar abia schițat.

Mai apoi, omul vremurilor imemorabile a putut realiza că în interiorul cercului ocrotitor se pot adăposti valori, fie ele materiale, elementare, fie simbolice și mai ales sacre.

Cercul, această formă geometrică, este extrem de răspândită în imagistica a tot ce ne înconjoară la modul cel mai concret cu putință, ba chiar și în imaginarul abstract sau virtual al gândirii omenеști. Cercul, rotundul, s-a denumit, firește, în multe feluri, în tot atâtea câte limbi vorbite și dialecte vor fi fost pe pământ până la sanscrita hindușilor.

Întrucât nimeni nu are cum să știe astăzi ce cuvânt foloseau cei din preistorie pentru a desemna forma cercului, trebuie să acceptăm ca o primă recunoaștere cuvântul sanscrit „mandala” ca fiind cel mai vechi identificat în documentele scrise.

Odată cu apariția religiilor bine constituite și a rafinării gândirii despre sacru, zeități, divinități și mituri, cercul *manda* al sanscriților, împreună cu atributul lui conținător (*la*), s-a creionat conceptul vizual, obiectul *mandala* al lumii hinduiste, al *Vede*-lor străvechi și mai apoi al celei budiste.

Evoluția *mandalei* nu a mai putut fi oprită, nu a mai stagnat ba, dimpotrivă, a urmat un curs ascendent. Simbolul în sine, rămânând același ca valoare și folosință în ritualuri, ceremonii, gesturi magice sau terapeutice, s-a îmbogățit din multe puncte de vedere, plastic, estetic, filosofic, medical, psihologic, științific etc.

Omul rațional, credem astăzi, a intuit imediat perfecțiunea cercului, potențialitatea lui de a cuprinde într-un contur intact un spațiu închis, izolat de restul celui înconjurător, așadar un spațiu special, privilegiat, cu însușiri deosebite. Acelui spațiu circular omul trebuia să-i recunoască sacralitatea și să-l deosebească de profanul împrejmuitor.

Simplitatea noțiunii *mandala* ascunde în prezent, de fapt, o întreagă complexitate de sensuri și de articulări simbolice care merită acum inventariate și descifrate pentru a satisface nevoia de cunoaștere de la care pornim.

De la vechii indieni ai *Vede*-lor, care au folosit pentru prima oară cuvântul *mandala* pentru a desemna rotundul conținător, și până în zilele noastre, observațiile s-au acumulat neconținut. Noțiunea a căpătat o bogăție de sensuri direct proporțională cu abundența de „cercuri” identificate în existența omului, dar însemnătatea ei a devenit și mai evidentă pe măsură ce i s-au atribuit cercului valori simbolice și semnificații dintre cele mai spectaculoase.

Pornind de la ideea că *mandala* este acea diagramă care are un centru de unde pornesc și iriază centrifug alte centre periferice, pe niște coordonate geometrice circulare, pentru a se reîntoarce apoi centripet spre punctul central, într-o continuă mișcare întrepătrunsă, putem să generalizăm această dinamică (energetică) atribuindu-i calitatea de „gândire mandalică”, aplicabilă mai multor domenii ale activității și manifestărilor omenești, de la filosofia religie la politică, de la psihologie la artă etc.

Demersul nostru în alcătuirea cărții prezente este acela de a coagula o sumă de informații lămuritoare și a o comunica cititorului care se întâlnește uneori cu noțiunea *mandala* aplicată astăzi și altor elemente existențiale decât celor din trecutul îndepărtat. Istoria civilizațiilor a înregistrat când și când adaosuri care s-au operat asupra mandalelor. Se poate afirma, credem, că în prezent s-ar justifica pe deplin și termenul de „mandalizare”, aplicabil variatelor activități și preocupări laice prezente în contemporaneitate, în afara cerințelor tradiționale ale începuturilor existente în viața religioasă.

În economia cărții, în mod firesc, un spațiu mai larg este acordat discutării *mandalelor* hinduiste și budiste (Mahayana, tantrice și tibetane), precum și variantei denumite *yantra*, atât datorită complexității lor imagistice, simbolice și utilitare, cât și pentru simplul fapt că *mandala*, ca noțiune, își are originea în aria geografică indiană.

O trecere în revistă a ceea ce înseamnă *mandala*, în sensul de structură circulară, făcută atât pe orizontala cunoașterii, cât și pe verticala ei, rămâne o încercare de a pune la îndemâna cititorului român, interesat de gândirea mandalică, un punct de plecare spre propriile sale căutări intelectuale și spirituale viitoare.

Autorul unei lucrări de sinteză minimală pe o temă aleasă, ca cea de față, este nevoit să-și clădească textul pe „ruinele” cărților anterioare, așa cum au constatat sau au afirmat și alții. Situația este bună, dar și rea, în același timp. E bună pentru că el știe că se sprijină pe un suport consistent, deja cunoscut și atestat, dar este și rea pentru că va fi nevoit, dacă vrea să fie convingător, să adauge la cele scrise măcar o picătură de originalitate care nu poate veni decât din nuanțările subiective, din interpretări diferite, dar argumentate, față de cele considerate până la el ortodoxe, sau să ofere chiar unele îndrăzneli ce țin mai degrabă de visările lui optimiste decât de faptele obiective. Ceva din acest parcurs se va întrevedea în paginile care urmează...

CAPITOLUL I

Definirea noțiunii

Astăzi întâlnim termenul *mandala* în multe publicații, în lucrări cu caracter religios, istoric, filosofic, sociologic, în cărți de artă, în dicționare și enciclopedii. Mai mult, este interesant de văzut că oameni din diferite medii sociale, ispitiți sau încântați probabil de sonoritatea cuvântului *mandala*, au găsit potrivit să-și denumească domeniile de activitate (asociații, restaurante, pensiuni, buticuri, teatre, cluburi, agenții aviatice, grupări muzicale, stadioane, vapoare, specialități viticole etc.) cu acest termen. Dincolo de orice eficacitate de ordin practic, scontată de ei, atribuirea atipică a cuvântului *mandala* unei entități oarecare înseamnă implicit o „delimitare”, creionarea unui contur încătușat în denumire, așadar o restrângere a înțelesului sau posibilităților de a evolua dincolo de cadrul stabilit. Este, cu alte cuvinte, în utilizarea laică a denumirii, o sărăcire a sensurilor aflată în contrast net cu bogăția de semnificații conținută în *mandala* numită astfel, cu deplină îndreptățire, încă de la originea ei aflată în domeniul religiosului.

Cu toate acestea atracția pentru un termen, cum este cel de *mandala*, pare a avea la prima vedere ceva magic, ceva ascuns. Poate că așa se justifică întrebuițarea lui, în epoca noastră pragmatică, în unele domenii cu totul străine de punctul de

plecare autentic al *mandalei*, rezervat la început doar preocupărilor de ordin metafizic. În mod paradoxal, trebuie să constatăm că aura magică a cuvântului se extinde profitabil, în cele din urmă, și asupra clientelei vizate de unii întreprinzători.

Termenul *mandala* are, așadar, o circulație cvasiuniversală și contribuie la înțelegerea mai multor fenomene aparent diferite între ele dar, cel mai adesea complementare, sau care se intersectează în mod necesar. Din această pricină se impune să aflăm care îi este originea și cum se explică plasticitatea sa mai ales că a sporit în mod continuu în decursul timpului. Lăsând deoparte utilizarea atipică, cea dinafara contextului religios și a interrelației omului cu sacralitatea, trebuie să pornim pentru început de la înțelesul lingvistic al cuvântului *mandala*. Abia după aceea să poposim mai pe larg asupra semnificațiilor și sensurilor ce pot fi tâlmăcite după felul cum a fost el folosit, să identificăm unele definiții autorizate și să conturăm conținutul cât mai aproape de nevoia autorilor de a-l utiliza (fructifica) adecvat în referirile lor.

Se știe cu certitudine că *mandala* provine din limba sanscrită vorbită și scrisă în vechea Indie, adică în aproape toate regatele (rajahurile), indiferent de existența lor uneori efemeră.¹

Mandala este un termen rezultat din alăturarea a două componente, *manda* și *la*. Cel mai potrivit înțeles pentru *manda* ar fi acela de „esență”. Acceptabile mai sunt și sensurile de „spirit” sau „energie”. Sufixul *la* înseamnă „conținător”, „container”, „posesor”, „indicator”, „vas”. Împreună, *manda+la* (*mandala*) s-ar traduce, deci, prin „conținător al esenței (energiei, spiritului)”. Într-o altă interpretare, cuvântul redă sensurile

---

¹ În paginile cărții de față, pentru o mai lesnicioasă „manevrare” gramaticală în limba română, tratăm cuvântul *mandala* ca fiind de gen feminin, în ciuda faptului că în sanscrită el este de gen masculin.

de *cerc* sau *cerc sfânt*. Apropiate ca sens mai sunt și noțiunile rotund, disc, inel (magic), roată, configurație circulară, figură geometrică înrudită cu cercul, poligon, sferă și altele asemenea lor, cuvinte pe care le putem întâlni în contextul dat. Este bine cunoscut faptul că *cercul* rămâne una din formele esențiale ale creației, el însemnând poate chiar viața în sine.

Prin extensie, ne putem referi la *mandala* ca la o „sferă a esenței” ori la noțiuni precum totalitate, împlinire (îndeplinire), comunitate împrejmuitoare, conectare, structură sau formă de organizare. S-ar mai putea spune că mandala e un cerc al energiei concentrice. În limba sanscrită *mandala* desemna odinioară în special anturajul sacru al unei zeițăi (hinduiste și budiste). Astăzi cuvântul a devenit familiar și indică un fel de echivalent sau un sinonim pentru „spațiul sacru”, indiferent de aria geografică unde este el folosit, înțelegându-se implicit că se referă la cercurile mistice sau magice.

În limba tibetană întâlnim pentru *mandala* formularea *dkyil-khor*, cu sensul de „centru și circumferință” sau de „completare”. *Kyl* înseamnă „centru”, iar *khor* „cerc”. În limba chineză pentru *mandala* există noțiunea *man-ta-tao*, iar în japoneză *mandara*.

Semnificația reală și profundă a noțiunii *mandala*, cu definirea ei specifică, se aplică în primul rând lumii hinduiste și budiste din India și Tibet. Acestei delimitări primordiale i se adaugă sensurile și valorile conținute în mandalele apărute ulterior în timp și răspândite în afara granițelor vechi, tradiționale, așa cum se va vedea mai jos.

Cel mai simplu spus, *mandala* e o diagramă circulară ce păstrează cu rigurozitate o anumită simetrie care se concentrează cu toată forța asupra unui centru, având ca structură tipică împărțirea suprafeței în patru segmente egale. Generali-

zând, s-ar putea aplica denumirea de *mandala* oricărei imagini organizate în jurul unui punct central, fie că el se află chiar în mijloc, fie că, mai rar, se postează în altă zonă a desenului. Spațiile din jurul punctului rămân să fie rezolvate prin jocul fanteziei, scopului sau mijloacelor imaginative ale creatorului mandalei, atunci când se concretizează în desene figurative sau abstracte, în orice caz cu valoare simbolică. De aici, o definiție sintetică a mandalei ca „aranjament sistematic de simboluri”.

Pentru hinduiști și budiști *mandala* este o artă sacră geometrică. Sacralitatea rezultă din inventarul imagistic ce populează interiorul cercului de bază, cel care țintește scopuri de ordin spiritual. Desenul geometric circular și pictorial intenționează, de fapt, să simbolizeze întregul Univers, să cumuleze în imagini elementele constituente ale umanității în sine. Lucrul pare și firesc dacă luăm în considerație faptul că în vechile texte indiene *mandala* era un termen utilizat pentru a exprima sau enunța concepțiile cosmologice ale doctrinei respectate la acea vreme. Fiind o cosmogramă, imaginile oferite simbolic de o *mandala* tindeau să reprezinte indirect Universul și legile care îl guvernează.

Dintr-o *mandala* se putea deduce, cu mai multă sau mai puțină ușurință, ciclicitatea temporală cuprinsă în dinamica Universului. În imaginea redată din perspectivă omenească, înfățișată ca un microcosmos, accesibil imediat ochiului, privitorul se afla în fața unei „hărți” complete, un model geometric simbolic și metafizic al macrocosmosului (Cosmosului), atât cel vizibil, cât și cel invizibil, doar închipuit. Mai mult, privitorul avea la îndemână un ghid util înțelegerii consecințelor rezultate din desfășurarea proceselor cosmice ale dezintegrării și reintegrării.

S-ar putea spune, printr-o formulare grăitoare și semnificativă, că *mandala* întrunește toate caracteristicile pentru a fi o enciclopedie a finitului și o hartă a infinitului.

Oamenii trecutului budist, poate că și cei de astăzi, au crezut cu tărie că doar o diagramă a alegoriei mistice, așa cum este *mandala*, compusă din desene și imagini pictografice și geometrice, ce reprezentau spațial cosmosul într-o dimensiune microcosmică, era capabilă să atragă forțele uriașe ale Universului în folosul lor și să-i ajute să înțeleagă profunzimea acelor puteri difuze, hotărâtoare pentru destinul omenesc. Într-o viziune și mai generoasă, *mandala* este considerată totalitatea spațiului înconjurător care se armonizează cu existența structurii cosmice, cea care radiază energii multiple, dar și aduce liniște, magnetizează, impulsionează creșterea, dar intervine și în distrugerile din Univers.

Mandala este, așadar, o paradigmă a evoluției și involuției cosmice, un rezumat al manifestărilor spațiale, o proiecție geometrică și o imagine a lumii în dinamica ei, concepută însă ca o „schemă” (esențială).

Pentru că *mandala* este o hartă a întregului, o cartografie a structurii cosmice, omul își poate imagina, privind-o, admirându-i desenele, momentele derulate mai lent sau mai rapid, posibilitățile infinite și adevărurile eterne ale Universului.

Mandala, văzută ca un simbol grafic budist al Universului convențional, este capabilă să fie un receptacol pentru zeități. Este acel microcosm în care se pot așeza variatele forțe divine ce acționează în Univers. În *Mahayoga* și *Vajrayana* cuvântul *mandala* indică tocmai locul de domiciliu al divinităților, spațiul cel mai potrivit pentru așezarea lui Buddha și a altor zeități iluminate, a numeroșilor altor buddha imaginați sau iviți în practica budistă. În acel areal determinat de economia

desenului mandalic are loc, de fapt, o concentrare a forțelor universale.

Una din definițiile *mandalei*, întâlnite undeva, afirmă că este o „împrejmuire”, o „ambianță” magică, sacră și perfect potrivită pentru Buddha. Ea sugerează ordine, armonie a minții iluminate, construită pe înțelepciunea sa perfectă. *Mandala* este, așadar, un cerc purificat ce aparține fapturilor iluminate, unde își pot exprima, într-o ambianță adecvată, nesfârșita lor compasiune pentru omul pământean.

Fără îndoială, găsim definiții ale *mandalei* la fiecare autor preocupat să deslușească esența simbolurilor oferite. În *Macquarie Dictionary* se spune despre *mandala* că este „un simbol mistic al universului, în forma unui cerc, care înglobează un pătrat, folosit cu precădere de hinduiști și budiști ca un ajutor în meditație”. Cu fiecare nouă definiție găsită nuanțările aduc completări și lămuriri suplimentare, așa încât nu ar fi de prisos să reproducem și ceea ce afirmă Powell, foarte concis, în anul 1996: „*Mandala* e o diagramă circulară sacră folosită în meditație și ritual”. Rezultă că, pentru unii, *mandala* este doar o diagramă religioasă, utilizată ca ajutor în meditație, ceea ce, cum se va vedea, spune prea puțin despre ea. Într-o altă exprimare, *mandala* ar fi un loc imaginar contemplat de budiștii tibetani în timpul meditației,

Alți autori văd în *mandala* un „instrument” puternic, folosit în budism și tantrism, care grăbește transformarea lăuntrică, facilitează accesul cât mai direct la cunoașterea spirituală pentru că apare ca un ansamblu format dincolo de timp și spațiu. Nu este însă vorba despre prezența *mandalei*, acest cerc magic și simbol geometric, doar în meditație, ci și despre utilizarea ei ca simbol spiritual și mistic pentru a se realiza eficacitatea dorită a momentului inițiativ.

Marele psihiatru C. G. Jung conchide că *mandala* este „un cerc protector ce poate fi un antidot tradițional împotriva stărilor haotice mentale”. Mai mult, pentru el *mandala* este chiar o reprezentare a propriului inconștient. Mai este și un simbol pictat, realizat prin strădania de a reuni esența sinelui atunci când cineva își creează propria *mandală* în scop terapeutic. Efectul tămăduitor s-ar datora faptului că mandala reflectă evoluția universului și comportamentul făpturii supreme, ceea ce aduce satisfacție în sufletul și sinele omului, atât în plan corporal, trupesc, cât și cel mental, psihic. Nu este, așadar, de prisos să subliniem că *mandala* e o psihogramă mulțumită căreia omul izbuteste să se conecteze cu cosmosul, centrându-se pe „scânteia divină”, adică pe *esență*. Din acest punct de vedere ne vom reîntâlni cu opiniile lui Jung și mai târziu, în alte pagini ale cărții.

Mandala își are originea, desigur, în India dar a devenit un obiect proeminent în budismul tibetan, vizualizat în contextul ritualului tantric (în *tantrism*). Se apreciază, în general, că originile mandalei se găsesc în jainism, tantrism, hinduism, budism și lamaism, opinie desigur cam împăciuitoare și comodă.

Un lucru este cert, *mandala* are o importanță specială în budismul Mahayana, în cel tibetan Vajrayana și, în mod obișnuit, în practicile tradiționale din Tibet, China, Mongolia, Bhutan, Sikkim, Nepal, Coreea și Japonia.

Budismul tibetan *Vajrayana* este o ramură a budismului Mahayana. Fondatorul legendar al Vajrayanei este Padmasambhava despre care se spune că s-ar fi născut într-o floare de lotus.

Termenul *mandala* a apărut scris pentru prima oară în *Rig Veda* și a fost folosit mai apoi în religiile indiene, mai cu seamă în budism.